HARBIY OILALARDAGI AYOLLARNING AGRESSIV XULQ-ATVOR DIAGNOSTIKASI VA PROFILAKTIKASI

Sindarova Dilfuza Isroil qizi
XALQARO NORDIK UNIVERSITETI
magistranti.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada harbiy oilalarning o‘ziga xos ijtimoiy-psixologik determinatsiyasi, xususan, harbiy xizmatchilarning turmush o‘rtoqlarida agressiv xulq-atvor shakllanishining ichki va tashqi omillari tizimli tahlil qilingan. Tadqiqotda ayollardagi emotsional disbalansni aniqlashning zamonaviy diagnostik usullari hamda ushbu jarayonni bartaraf etishda shaxsga yo‘naltirilgan profilaktik tadbirlarning samarali tizimi asoslab berilgan. Harbiy xizmatchilar ayollarining ijtimoiy-psixologik adaptatsiyasini yaxshilashda innovatsion pedagogik va psixologik yondashuvlarning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: harbiy oila, agressiv xulq-atvor, psixologik diagnostika, profilaktika, emotsional beqarorlik, stressga chidamlilik, ijtimoiy adaptatsiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, destruktiv xulq

Kirish. Oila jamiyatning eng kichik bo‘g‘ini sifatida shaxsning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Biroq, harbiy xizmatchilarning oilalari o‘zining yopiq xarakteri, qat’iy tartib-intizomi va doimiy ekstremal vaziyatlari bilan boshqa ijtimoiy guruhlardan ajralib turadi. Harbiy xizmatning o‘ziga xosligi — xizmat joylarining tez-tez o‘zgarishi, turmush o‘rtog‘ining xizmat safarlari va xavfli topshiriqlari — oiladagi ayol ruhiyatiga bevosita bosim o‘tkazadi.

Bugungi kunda harbiy oilalarda kuzatilayotgan psixologik zo‘riqishlar ayollarda

agressiv xulq-atvorning shakllanishiga zamin yaratmoqda. Agressiya bu yerda nafaqat tashqi hujum, balki ichki himoya mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday holat ayolning o‘ziga bo‘lgan ishonchiga putur yetkazib, unda tajovuzkorlik, ijtimoiy me’yorlardan chekinish va motivatsiyaning pasayishi kabi destruktiv xulq shakllarini keltirib chiqaradi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi harbiy oilalardagi agressiya mexanizmlarini chuqur o‘rganish va uni yumshatishga qaratilgan innovatsion mexanizmlarni aniqlash zarurati bilan belgilanadi.

Asosiy qism. Harbiy oilalarda ayollar agressiyasini tushunish uchun dunyo tan olgan psixologik nazariyalarga murojaat qilish lozim. L.S. Vygotskiy ta’kidlaganidek, insonning emotsional va xulqiy rivoji ijtimoiy muhit sifati bilan uzviy bog‘liq. Harbiy muhitdagi qat’iy subordinatsiya va hissiy sovuqqonlik oila ichidagi munosabatlarga ko‘chganda, ayolning ichki motivatsiyasi susayib, konstruktiv xulq o‘rniga destruktiv reaktsiyalar paydo bo‘ladi.

A. Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasiga ko‘ra, agressiya ko‘pincha atrof-muhitdagi modellardan ko‘chiriladi. Harbiy oilalarda ayollar ko‘pincha turmush o‘rtog‘ining xizmat uslubidagi "buyruqbozlik" yoki "hissiy cheklanganlik" xatti-harakatlarini o‘zlashtiradilar va ularni muloqot jarayonida takrorlaydilar. Bu esa oilada tajovuzkorlik va impulsivlikning kuchayishiga sabab bo‘ladi. J. Bovlbyning bog‘lanish nazariyasi shuni ko‘rsatadiki, agar inson o‘zini psixologik jihatdan himoyalangan his qilmasa, unda xavotir va beqaror xulq shakllanadi. Harbiy xizmatchilarning ayollari turmush o‘rtog‘ining xizmat faoliyati tufayli doimiy "ayriliq xavotiri" (separation anxiety) holatida yashaydilar. Bu esa ularning asosiy emotsional bog‘lanish kanalini izdan chiqaradi.

Harbiy oilalardagi ayollarning agressiv xulq-atvorini diagnostika qilish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u quyidagi tahlillarni o‘z ichiga olishi lozim:

1. Emotsional barqarorlikni tekshirish**:** Ayolda xavotir, tushkunlik va o‘zini qadrsiz his qilish kabi hissiy buzilishlar darajasini aniqlash.
2. Ijtimoiy adaptatsiyani baholash**:** Yangi muhitga (masalan, yangi harbiy shaharchaga) moslashishdagi qiyinchiliklarni o‘rganish.
3. Muloqot uslubini tahlil qilish**:** Atrofdagilarga nisbatan tajovuzkorlik yoki impulsiv qarorlar qabul qilish moyilligini o‘lchash.

Diagnostika jarayonida xalqaro miqyosda qo‘llaniladigan va samaradorligi isbotlangan testlardan foydalanish tavsiya etiladi:

- Buss-Durkee so‘rovnomasi**:** Agressiyaning turli shakllarini (verbal, fizik, bilvosita) va gina-kudurat darajasini aniqlaydi.
- Spilberger-Xanin testi: Shaxsning vaziyatli va shaxsiy xavotirlik darajasini o‘lchash orqali stress darajasini ko‘rsatadi.
- D. Baumrind tasnifi asosidagi so‘rovnomalar: Oiladagi tarbiya va muloqot uslubini (avtoritar, demokratik) aniqlash uchun.

Agressiyani bartaraf etishda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiya yondashuvi muhim o‘rin tutadi. Bu model ayolning shaxsiy tajribasi, ehtiyojlari va individual rivojlanish traektoriyasini inobatga oladi. K. Rodjers ta’kidlaganidek, inson o‘zini qabul qilingan va hurmat qilingan his qilgan muhitdagina sog‘lom rivojlanadi.

.Harbiy oilalarda agressiv xulq-atvorning oldini olish uchun quyidagi innovatsion mexanizmlarni integratsiya qilish lozim:

- SEL (Social-Emotional Learning)**:** Emotsional-intellektual kompetensiyalarni o‘qitish orqali ayollarda stressni kamaytirish va o‘zini idora qilishni yaxshilash. SEL (Social-Emotional Learning) ilmiy yo‘nalishi bo‘yicha tadqiqotchilar (Durlak, Weissberg va boshqalar) ta’kidlaydiki, emotsional-intellektual

kompetensiyalarni o‘qitish o‘smirlarda stressni kamaytiradi, o‘zini idora qilishni yaxshilaydi va oilaviy ziddiyatlar ta’sirini sezilarli darajada yumshatadi. Bu model ayniqsa psixologik zo‘ravonlikka duch kelgan bolalarda samarali

- Psixologik monitoring**:** Raqamli tizimlar orqali ayolning xulqiy o‘zgarishlarini erta aniqlash va tezkor yordam ko‘rsatish.
- Guruhli treninglar**:** "Stress menejmenti" va "Konfliktlarni konstruktiv hal etish" mavzusidagi mashg‘ulotlar ayollarda ijtimoiy-emotsional poydevorni mustahkamlaydi.
- Oila-maktab-bo‘linma hamkorligi**:** Harbiy qism psixologlari va oila o‘rtasidagi doimiy muloqotni yo‘lga qo‘yish, ota-onalar uchun seminarlar tashkil etish.

Xulosa.

Harbiy oilalardagi ayollarning agressiv xulq-atvori bu — tizimli psixologik bosimning natijasidir. Ushbu holat ayolning emotsional muvozanatini izdan chiqarib, nafaqat uning o‘ziga, balki farzandlar tarbiyasiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, muammoning yechimi sifatida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va ijtimoiy-emotsional o‘qitish dasturlarining joriy etilishi yuqori samaradorlikka ega. Maktab va harbiy muassasa hamkorligiga asoslangan innovatsion tizim ayollarning ruhiy farovonligini tiklash, ularning o‘zini qadrlash darajasini oshirish va destruktiv xulqning oldini olishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Mullender A. (Ed.)** *Children’s Perspectives on Domestic Violence.* London: SAGE Publications, 2002.
2. **Voisin D. R.** “The Effects of Family Violence on Adolescents: An Ecological Perspective.” *Journal of Interpersonal Violence, 2007.*

3. **Evans S. E., Davies C., & DiLillo, D.** "Exposure to Domestic Violence: A Meta-Analysis of Child and Adolescent Outcomes." *Aggression and Violent Behavior, 2008.*
4. **Holt S., Buckley H., & Whelan, S.** "The Impact of Exposure to Domestic Violence on Children and Young People: A Review of the Literature." *Child Abuse & Neglect, 2008.*
5. **Cicchetti D., & Rogosch F. A.** "Family Violence, Child Maltreatment, and Adolescent Psychopathology." *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 2001.